

Klasik Türk Edebiyatında Eğitim Bağlamında Behiştî'nin “Heşt Behişt” Mesnevisi

Nurgül ÖZCAN*

Edebiyat toplumun aynasıdır. Şairler yaşadığı toplumun sözcüleri konumundadırlar. “Şairin işi içinde yaşadığı, kendisinin de bir parçası olduğu kültürü dile getirmek ve eleştirmektir.”²² Şairlerin bakışı ve tespiti kendi dönemleri ve sonrası için değer taşır. Edebi metinlerin, estetik ve sanatsal işlevi yanında bir görevi de halkı eğitmektir. Sonuçta edebiyat, şeklinde eğlendirirken düşündüren eğiten bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tanzimat'tan günümüze, klasik Türk edebiyatına, toplumdan kopuk bir hayal edebiyatı olduğu gerekçesiyle epey eleştiri yapılmıştır. Son dönemlerde araştırmacılar, bu görüşün aksine, divan şairinin malzemesini toplumdan, toplumun maddi ve manevi her türlü yaşamından aldığına dair çalışmalarda bulunmuştur. İlk anda bir hayal edebiyatı olarak öne çıkan Klasik Türk Edebiyatı dikkatle incelendiğinde bütün edebiyatlar gibi onun da toplum hayatının bir çok bölümüne ayna tuttuğu görülecektir. Yapılan bazı çalışmalar Klasik edebiyatın sosyal hayatla ilişkisi üzerinde ciddi tespit ve sonuçlar ortaya çıkarmıştır.²³

Zaman içinde bu açıdan bakılan çalışmalar “Klasik edebiyatımızın tarih, felsefe, din, tasavvuf, sosyal antropoloji, bilim ve gündelik hayatın tezahürleri ile oluşturduğu ortak alanların tespiti. Bu alanların klasik edebiyatımız ile kesişme noktalarının tespiti, kültür tarihimiz bakımından son derecede önemli gerçeklerin ortaya çıkışını sağlayacaktır.”²⁴ Altı asır devam eden ve toplumun bütün kesimleri tarafından kabul gören bu edebiyatta elbette insanı ilgilendiren, ona yön veren her şey mevcuttur.

Klasik edebiyat deyince şüphesiz ilk akla gelen divanlardır. Divanlarda ise en hacimli bölüm gazellere ayrılmıştır. Gazeller bölümü, divanın asıl bölümü olarak değerlendirilir. Şair, kişisel şairlik gücünü ve hayat felsefesini ilk önce gazellerde sergiler. Şairlerin edebi kimliğinin değerlendirilmesinde ağırlıklı olarak gazellerden yola çıkılması, bu edebiyatın semboller ve mazmunlar içinde dönüp dolaşan bir hayal edebiyatı olduğu kanaatini doğurmuştur. Bunun başka bir sebebi de çalışmaların çoğunun klasik edebiyatın sanatsal yönünde yoğunlaşmasıdır.

Toplumun nazarında, klasik edebiyatta, sanki Harnâme²⁵, Şikâyetnâme²⁶ vb. birkaç eser ile Nâbî'nin öncülüğünü yaptığı hikemî tarzın²⁷ dışında sosyal içerikli fazla eser kaleme alınmamış izlenimi vardır. Söz konusu sebeplerden dolayı, asırlar boyu devam etmiş bu edebiyatta, divanların sosyal yönü ile divanlar dışında kalan diğer ürünler maalesef gölgede kalmıştır. Sözcüleri, divan şiirinde redifler incelendiğinde rediflerin de dönemleri ile ilgili bir belge niteliği taşıdığı görülür. “Redif olarak seçilen kelimeler, şairlerin ve aynı zamanda içinde yaşadıkları toplumun psikolojisini yansıtır.”²⁸ “Şairler, içinde yaşadıkları muhit ile mensup oldukları milletle o kadar alakadardırlar ki, divanları dolduran ince ve musanna beyitler arasında uzun uzun araştırdıktan sonra belki mahalli bir renge, milli bir hususiyete tesadüf olunabilir.”²⁹

Halbuki klasik edebiyatta manzum ya da mensur, kişisel ve toplumsal konuları içeren, nasihatname, pendname, surname, siyasetname, kıyafetname vb. sayısız eser kaleme alınmıştır. Bu tarz eserlerin çoğunda en fazla tercih edilen nazım şekli “mesnevi” nazım şeklidir. “Her beytin ayrı kafiyeli olması yüzünden mesnevide bir yazma kolaylığı vardır. Destanlar, uzun halk hikâyeleri, şehir-engizler, öğretici dinî ve ahlâkî konuların hep mesnevî şeklinde yazılmaları bu yüzdendir.”³⁰ Divan şairi izah gereken geniş mevzularda dar bir çerçeveye hapsolmaktan kaçınmış, mesnevinin sunduğu özgürlükten istifade etme yoluna gitmiştir. İnancın önemli bir etkiye sahip olduğu Osmanlıda nasihat ve mesaj içerikli didaktik metinlerin çoğunda bu durum söz konusudur.

* Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

²² T.S ELIOT; Şiirin Toplumsal Görevi, Türk Dili, Eleştiri Özel Sayısı, Çev: Nur DERİŞ, Ank. 1971.

²³ Ahmet Atilla Şentürk; Klasik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Adetler ve Günlük Hayattan Sahneler I-II Türk Dili Dergisi, 1993, Ayrıca Cem Dilçin “Türk Kültürünün Kaynağı Olarak Divan Şiiri”, Türk Dili S.571,1999,

²⁴ Muhammed Nur DOĞAN: I. Uluslar arası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu İstanbul 1999.

²⁵ F. Kadri TİMURTAŞ; Harnâme, Makaleler (Dil ve Edebiyat Yazıları), AKMY, Ank. 1997, s. 174.

²⁶ Abdülkadir KARAHAN; Fuzûlî'nin Mektupları, TDED, C.2, İst. 1948, s. 3-4,

²⁷ Ali Fuat BİLKAN; Nâbî Hikmet-Şair-Tarih, Akçağ Y, Ank.1998.

²⁸ Cemal KURNAZ; Divan Şiirinde Belge Redifler, Yedi İklim X/67 (Ekim), S.65-68.

²⁹ A. Sırrı LEVEND; Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler- Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, İst. 1984, s.638.

³⁰ Haluk İPEKTEN; Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, İst. 2008, s.59.

Özellikle Tasavvufi eserlerde şiir, amaç olmaktan ziyade insanı eğitime amacıyla kullanılan bir araç olarak karşımıza çıkar. Şair, okuyucuya, insan ruhunun safifleşmesi, tekâmülü için öneriler getirir. Bu eserler, dervişe, mensup olduğu yola göre kişisel ve toplumsal gelişim metotlarının izah edildiği metinlerdir.

Klasik Türk edebiyatına bu gözle baktığımızda insan eğitiminde kullanılacak bir çok malzemenin var olduğu fark edilecektir. Gelişmiş ülkelerde son dönemlerde, eğitimde edebi metinlerin kullanılması ile ilgili çalışmalar hız kazanmıştır. “Özellikle 1990’lı yıllarda, sayıları gittikçe artan sosyal bilgiler eğitimcilerinin, edebi çalışmaların sosyal bilgiler öğretimine önemli katkılarına olduğunu kabul etmeye başladıkları görülmüştür. ABD’de bir çok eyaletin eğitim programlarında yer alan rehber ilkelerinde, özellikle ilköğretimde, edebiyat ve sosyal bilgiler arasındaki güçlü ilişki vurgulanmıştır.³¹ Farklı kesim ve kültürlere hitap edilen Osmanlı İmparatorluğundaki metinlerden faydalanılması elbette günümüz eğitime katkı sağlayacaktır.

Bu bağlamda çalışmamızda, Behiştî’nin tasavvufi bir metin olarak kaleme aldığı, okuyucuya baştan sona iyi insan olma konusunda öğütler verdiği “Heşt Behişt” adlı mesnevisine dikkat çekmek istiyoruz. Bu örnekten hareketle amacımız, başta mesnevi türü olmak üzere, Klasik Türk edebiyatın eğitimde kullanılabilirliğine vurgu yapmaktır.

16. asırda yaşayan Behiştî, tezkirelerde yer alan devrinin önemli şairlerindedir. “Eski Türk edebiyatında Behiştî mahlasını kullanan altı şairden birisi olan Vize’li Ramazan Behiştî’nin asıl adı Ramazan, babasının adı da Abdü’l-muhsin’dir. Doğum tarihi hakkında bilgimiz yoktur, ancak bütün kaynaklar şairin Vize’li olduğunu belirtirler. Halvetîliğe intisap etmiş, Merkez Efendi’nin yanında seyr ü sülûkunu tamamladıktan sonra hilafet göreviyle Çorlu’ya yerleşmiştir.³²

Behiştî, öncelikle alim bir şairdir. Kuvvetli bir İslam kültürüne sahiptir. Arapçası, bu dildeki kaynaklara vâkıf olacak ve eser yazacak seviyededir. Şairin en önemli meziyetlerinden biri de dile olan hâkimiyetidir.³³

Heşt Behişt’te nasihat-name türünden tebliğ amacına yönelik didaktik eserlerde çoğu kez rastladığımız kuru ifade değil; akıcı, canlı, tasvirlerle ve söz sanatlarıyla zenginleştirilmiş bir anlatım hâkimdir. Özellikle hikâyeler anlatılırken, gereksiz uzatmalara yer vermeden ve monotonluğa düşmeden; adeta olayı görmüş birinin gözlemlerini aktarıncasına gerçekçi, aynı zamanda şairane tasvirler ve olay kahramanlarının duygularını anlatmadaki tabîlik Behiştî’nin güçlü bir şair olduğunu göstermektedir.³⁴

Behiştî, eserini bölümlere ayırırken insan eğitimde önemli gördüğü davranışlara göre bir tasnif yapmıştır. Bölümlerde verilmek istenen mesajlar İslâm tarihinden bazı hadiselerin tahkiye edilmesiyle aktarılmış; bu vesileyle anlam daha da güçlendirilmiştir. Şair, bölümlerin başında, anlatacağı hikayeye girmeden önce, insan eğitiminde önemli gördüğü kavramları vurgulamak için kısa bir giriş yapmayı uygun görmüştür. Beyitlerde kavramların anlamı açıklanmış, faziletleri hakkında genel bir bilgi verilmiştir.

Eserin bölümlerinde, eğitim açısından önem arz eden beyitlerden bazılarının değerlendirilmesi şöyledir:

Heşt Behişt’te şair, bölümlere geçmeden evvel “Matla” başlığı altındaki bölümde zamanın (dünyanın) geçiciliği ve insanın varlığının mahiyeti ile ilgili değerlendirmeler yaparak okuyucunun zihnini psikolojik açıdan nasihat almaya hazırlar:

Geçer âhir zamân-ı nâ-müsâ’id
Türâba halt olur her sâk u sâ’id (137)³⁵

Zaman kavramının insan hayatındaki yeri ortadadır. Burada şair “ahir zaman” kavramıyla zamanın geçiciliğine ve varlığın sona yaklaşmış olmasına dikkat çekmektedir. İnsan ve kainat arasında bir bağlantı kurarak insana hem kendi sonunu hem de kıyameti hatırlatmıştır. Günümüzde insan psikolojisi ile ilgilenen bazı bilim adamları da; ruh sağlığı açısından, insanın ölüm gerçeğini yok saymasını değil, onunla yüzleşmesini önermektedirler. Mesela; psikiyatrist Dr. Irvin Yalom, hem kendisinin hem de hastalarının deneyimlerinden ve edebiyat, felsefe gibi çok çeşitli alanlardan yakaladığı ipuçlarının izini sürerek, ölümlerle doğru bir biçimde yüzleşilir ise, insanın yaşam kalitesini artırabileceği ve güçlü bir ‘uyanış’ yaşanacağı konusunda kendisinden çok emindir. Hatta bu uyanışa dair çeşitli klinik vakalardan ve edebiyattan verdiği örnekler, oldukça ilgi çekicidir. Örneğin Dostoyevski’nin idama mahkûm edilip tam kurşuna dizilecekken affedilmesinin, yani ölümlerle yüzleşip kendi uyanışını sağlayacak bir deneyim yaşamasının, dünya edebiyatını etkileyecek o romanları yazabilmesinde ne kadar etkili olduğuna dikkat çekiyor.³⁶

³¹ MC GOVAN, T. GUZZETTİ, B; “Edebiyat Temelli Sosyal Bilgiler Öğretimi”, Çev: Ahmet DOĞANAY, Çukurova Ün. Türkoloji Araştırmaları Merkezi, <http://turkoloji.cu.edu.tr>.

³² Emine YENİTERZİ; Yeniterzi: Behiştî’nin Heşt Behişt Mesnevisi, Kitabevi yayınları, İstanbul 2001.s. 29.

³³ Emine YENİTERZİ; a.g.e, s. 53.

³⁴ Emine YENİTERZİ; a.g.e, s. 91.

³⁵ Örnek olarak alınan beyitlerin sonundaki numaralar Emine Yeniterzi’nin “Behiştî’nin Heşt Behişt Mesnevisi” adlı çalışmasındaki beyit numaralarıdır.

³⁶ Irvin D. YALOM; Güneşe Bakmak Ölümle Yüzleşmek. (çev: Zeliha İyidoğan Babayiğit) Kabalcı Yay.

Zaman, metinde “dünya” yerine de kullanılmıştır. Yukarıdaki beyitlerde zaman hızlı geçmesi münasebetiyle, akarsuya benzetilmiştir. Behiştî, muhataplarını yapılıması gerekenlerin vaktinde yapılması konusunda uyarmaktadır. Önce dünyanın geçiciliğine işaret ederek bu kavramın olumsuz yönünü öne çıkarmasının hemen ardından dünyanın bir ganimet yeri ve fırsat mekânı olmasına dikkat etmesi eğitim açısından manidardır. “Psikolojide yer alan Zaman Yönetimi kavramından amaç da bireylerin zamanlarını etkin biçimde kullanmalarını sağlayarak verimliliklerini arttırmaktır.”³⁷

Akar su gibidür hâli zamânun
Geçürme çağın ol âb-ı revânun (143)

Bilenler didi ahvâl-i cihânı
Ganîmet mâlıdur fırsat zamânı (144)

Birinci Behişt:

İlk bölüm ağırlıklı olarak ihlâs konusuna ayrılmıştır. İhlas kelimesi lügatte; “*Halis, temiz doğru sevgi, gönülden gelen dostluk samimiyet doğruluk, bağlılık.*”³⁸ anlamlarıyla açıklanmıştır. İhlasın bir başka anlamı da; kulun Allah dışında hiç kimsenin rızasını gözetmeden riyasız, sadakat ile kulluğunu yerine getirmesidir:

Eger ihlâs ile olursa tâ’at
Senündür iki ‘âlemde sa’âdet (173)

Şaire göre, iki cihanın saadetini kazanmak, ibadeti ihlas ile yapmaya bağlıdır.

Virüp tohm anlara hüs-n-i ‘amelden
Didi koman bunı ölince elden (159)

Burada “hüs-n-i ‘amelden” maksat kulun ameline kötü olan hiçbir şey karıştırmaması ve davranışlarında daima iyi olana yönelmesidir. Başka bir deyişle insan hem kendisi hem de başkası için daima iyi olanı istemelidir. “İyi isteme, etkilerinden ve başardıklarından değil, yalnızca isteme olarak, yani kendi başına iyidir.”³⁹ “Bir kimsenin kendisi ile ilgili algılamaları ve kanaatleri onun benlik bilincini oluşturur. Olumlu benlik bilinci için koşulsuz sevgi (unconditioned love) gereklidir. Koşulsuz sevgi birey ne yaparsa yapsın onun sevgi ve saygıya layık olduğunun kabulüdür. Bu tür sevgi içinde büyüyenlerin benlik anlayışları, güçlü ve olumludur.”⁴⁰

Beyite göre, Allah insanın mahiyetine güzel amelin tohumunu yerleştirmiştir. Kullarına ölünceye kadar bundan ayrılmamalarını tavsiye eder. Şair, yaratıcının kulundan beklentisini hatırlatmış, insanın kendinde gizli olan güzelliklerin farkına varmasını amaçlamıştır. Metnin devamında:

Bunun cennetdedür hüs-n-i simârı
Tehî görme sakın bu kesb ü kârı (161)

Beyiti ile “hüs-n-i amel” in sonunda elde edilecek ödül açıklanır. Ödül cennet ve cennetteki “hüs-n-i simârı”dır, yani engüzel cennet meyveleridir.

Dünya gelip geçici bir mekan olduğundan insanın burayı vatan tutması doğru değildir. Ona bağlanmamak, nimetleri karşısında sarhoş olmamak, dünyayı mağlup etmek Hakk’ın buyruğudur :

Ne lâzım biz vatan tutmak bu yurdı
Anı ütmek gerek kim Hak buyurdu (162)

Metnin devamında “amel” kavramı üzerinde durulur. Amel, kelime anlamık olarak; iş, amacı olan eylem anlamına gelir. Dini terminolojide ise amel, kişinin inancı doğrultusunda hareket etmesi, ibadetlerini

İst. 2008. s.

³⁷ Atilla TEZEREN; “Zamanı Etken Kullanma”, Verimlilik(Aylık Bülten). Ank. 1988 C. 7, S.5, s. 8-12.

³⁸ Ferit DEVELİOĞLU; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ank. 1986, s. 498.

³⁹ Immanuel KANT; Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi, Çev: İonna Kacuradi, Ank. 1982, s.8.

⁴⁰ C.R.ROGERS; “A theory of therapy, personality and interpersonal relationships, as developed in the client-centered framework.” In S. Koch (ed.). Psychology: A study of science. Mc Graw Hill. New York, 1961, pp. 184-256.

yerine getirmesidir. Heşt Behişt'te "amel" konusunda zayıf olan kişi "müflis" yani her şeyini yitirmiş, olarak nitelendirilir. Böyleleri, ecel vakti geldiğinde zorluk çekecektir:

Eger müflis be-kâr isen 'amelde
Göresin hâlünü rûz-ı ecelde (165)

Eserde, İslâm'ın beş şartını yerine getirmenin önemi ve şartları yerine getirirken neye dikkat edilmesi gerektiği açıklanır. Kişi namaza girmeden önce dualarla abdest almalı, zihnini arındırmalı, namazı kuru bir şekil olarak değil samimi bir şekilde eda etmelidir:

Du'âlarla vuzûnı eyle tâze
Hulûs ile şürû' eyle namâza (166)

Zekat verilirken dikkat edilmesi gereken en önemli husus ise zekatın fakire "hüs-n-i iltifat" edilmesidir. Zekat veren kişi muhatabını incitmeden zekatını vermeli, fakire iyi muamelede bulunmalıdır:

Çıkarup virdüğün vaktin zekâtı
Fakîre eyle hüs-n-i iltifâtı (166)

Aşağıdaki beyitte, yapılacak yardımın riyasız yapılması gerektiği vurgulanarak yardımlaşmanın başka bir yönü üzerinde durulmuştur. Şair; "riyasız verilen yarım dilim ekmek, yardım edenin, devasız derde müptela olmuş hastasına deva vesilesi olur", diyor. Meseleye hassas bir açıdan yaklaşarak sosyal yardımlaşmayı teşvik ediyor:

Fakîre nîm nân virsen riyâsuz
İrişür hastene sıhhat devâsuz (180)

"Psikolojide **Altruizm**; kişiye maddi ya da manevi bir yük getirmesine rağmen diğerleri için gönüllü yardımlarda bulunması anlamına geliyor. Kendinden bir şeyler feda ederek diğerlerine yardımlarda bulunma davranışı içeriğinde genellikle **empati** barındırıyor. Empati, diğerlerinin duygularını anlayabilme ve olaylara onların penceresinden bakabilme anlamı taşıyor. Daha açık ifade edecek olursak, yardıma ihtiyacı bulunan kişilerin hissettiklerini anlayabilen ve kendisini onların yerine koyabilen birey, büyük yüklerin altına girme pahasına bile olsa onlara yardım etmeye devam ediyor."⁴¹

Oruç tutan kişiye edilen tavsiye ise, dilini dedikodudan, gözünü de namahremden uzak tutması yönündedir:

Oruc tutsan sakın gıybet sözünden
Gözün hem sakla nâ-mahrem yüzünden (166)

Hac ile ilgili tavsiyeler ise şöyledir. Ka'be ancak "safâ-yı hâtır" ile gidilecek bir mekandır. Lugatte safâ; gönül şenliği, ferahlık, hatır da; zihin, gönül, değer anlamına gelir. "safâ-yı hâtır" zihnin ve fikrin huzurlu olması, kaygı ve endişeden azade bulunması anlamında kullanılmıştır. Eğer bir kişi Kâbe'ye gitmeye niyet ederse önce zihnini temizlemeli, duru bir gönülle oraya gitmelidir. Gönülünde dünya endişesi taşınamalıdır:

Tavâf-ı Ka'beye niyyet idersen
Safâ-yı hâtır ile git gidersen (169)

"Birey, inandığı ve güvendiği aşkın varlığa karşı yaklaşma ve O'nunla bir iletişim kurma isteği içerisindedir. Bunu da ancak dinî davranış olarak dua, ibadet ve bir takım ayin ve törenlerle gerçekleştirebilir. Ünlü psikolog W. James'e göre; ihtiyaç anlamında duanın ortaya çıkması, bireyin psikolojik yapısındaki sosyal benliğiyle de ilgilidir. Bu bağlamda duada; kullanılan sözlerin o andaki ruh haline karşılık gelmesi ile kendini ilahi huzurda hissetme halinin elde edilmiş olması gibi iki önemli nokta vardır. Şayet bunlardan, sadece sözlerle ilgili olan kısım yerine getirilirse, bu büyü ve sihirle eş değer bir kategoride değerlendirilir. Oysaki duada asıl olan, bireyin aşkın varlıkla özel bir iletişim kurmasıdır."⁴² Behiştî de eserinde muhataplarına bu doğrultuda öğütler verir. Onları, "salihat" a yani ibadet etmeye davet eder. "sâlihât" kavramı yapılan güzel işler, dine uygun ameller karşılığında kullanılmıştır. Şair "sâlihât" ı, sırasıyla; ilim, oruç ve namaz olarak açıklanmıştır. İlmin oruç ve namazdan önce kullanılmış olması ilme verilen değeri gösterir. Mesaj ibadetin ilmim ışığında yani bilerek

⁴¹ Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi-Psikoloji Köşesi <http://www.biltek.tubitak.gov.tr/gelisim/psikoloji/insan.htm>

⁴² Mustafa KOÇ; Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisi Üzerine Teorik Bir Yaklaşım, Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas,200. 3C.VII / 1, s. 373-397

yapılması konusunda yoğunlaşmıştır. İbadet konusunda önerilen başka bir husus da kendini zora sokmadan, özenle –ciddiyetle- , geçiştirmeden ibadet edilmesidir:

Gücünce ihtimâm it sâlihâta
Eger ‘ilme eger savm u salâta (171)

Buraya kadar amelin önemi üzerinde duran Behiştî, okuyucunun dikkatini ameli tamamlayacak başka bir yöne çeker. Şaire göre, İnsan için sadece amel etmek yeterli değildir. Amel önemlidir ama onun yanında kişinin verdiği sözde durması, sözü yerinde, değerinde kullanması ve az konuşması da önemlidir:

‘Amel eyle ‘amel sözün söz olsun
Çog olmaz ise az olsun öz olsun (172)

İkinci Behişt:

Bu bölümde edep konusu ele alınmıştır. Metinde edebın izahına girilmeden önce tekrar “iyilik” kavramının önemi hatırlatılır. İyilik eden iyilik bulur, güzel davranan güzel davranışla karşılaşır, diyerek “edeb”in sadece kişinin kendine değil, topluma da faydalı olduğuna değinilir:

İdenler eylük eylük bulı gelmiş
Cezâ ihsâna ihsân olı gelmiş (294)

Allah’a gerçek anlamda şükredenler ancak edep sahibi olanlardır. Edepsiz olan kişiler Allah indinde kovulmuş, döneğ durumundadır. Dünyada edep ile hareket edenler hem dünyada hem de dünyada başarılı olacaktır:

Edeb terk itmeyendür ana şâkir
Olur merdûd edepsüz olsa zâkir (306)

Edeb üzre olan fânî cihânda
Muzaffer oldı hem bunda hem anda (307)

Üçüncü Behişt:

Cömertlik konusunun işlendiği bu behiştte vermenin önemine işaret edilmektedir. Bölüm Allah’ın “Cevâd” isminin vurgulandığı bir beyit ile başlar. Behiştî, sehâ yani cömertliği açıklarken “insan tabiatının yaratılışının zineti süsü” tabirini kullanır:

Sehâ kim zînet-i tab‘-ı beşerdür
Anun cûdı ziyâsından eserdür (414)

Tüm kutsal dinlerde emredilen sabır, fedakarlık, cömertlik gibi duygular hayatın acı ve ızdıraplarını hafifleten, yaşam gücünü besleyen motive edici güçler olarak kişiyi psikolojik olarak koruyabilmekte⁴³ ve bireyde mesuliyet duygusunu geliştirerek şahsiyet bütünlüğü sağlanmasına yol açmaktadır.⁴⁴ Bu dünya üzerinde övgüye layık pek çok vasıf olabilir ama bu vasıfların en güzidesi en seçkini cömertliktir. Cömertlik kişiye dünyada toplum içinde itibar kazandıran bir özelliktir. Ahirete bakan yönüyle ise cömertlik, cennet bağlarında biten bir ağaç gibidir:

Egerçi çokdur evsâf-ı hamîde
Kamusından sehâvetdür güzîde (416)

Sehâ kim halk içinde mu‘teberdür
Cinân bâğında bitmiş bir şecerdür (418)

Eserde insana cömertliğin önemi anlatılırken onu vermekten alı koyan makam-mansıp sevgisi ve gurur gibi olumsuz duygulara dikkat çekilir. Ölümün varlığı hatırlatılarak bunların değersizliği pekiştirilir:

⁴³ Veysel UYSAL; Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, Marmara Üniv. Yayınları, İst. 1996, s. 123.

⁴⁴ Amiran KURTKAN; Bilgiseven, Din Sosyolojisi, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985, s. 18.

Heves itme gurûr-ı tâc u tahta
Gerekmez sana illâ iki tahta (424)

İnsanoğlunu en fazla endişelendiren duygulardan birisi şüphesiz ayrılıktır. “Her insan sevdiği kişi ve mekanlardan ayrılmaktan korkar. Şair bu duygunun gücünü kullanarak cömertliğin önemini öne çıkarır:

Kimün tab‘ında kim râsih ola cûd
Firâk odına yakmaz anı Ma‘bûd (434)

Aşağıdaki beyitte ayrılık-cömertlik münasebetinin başka bir yönü işlenmiştir. Behiştî, Allah ecel vakti geldiğinde, hayatını cömertlik ile geçiren kişinin kalbinde -dünyadan ayrılma ile ilgili- bir hasret bir acı bırakmaz, diyerek etkili bir anlatım ile muhataplarını cömertliğe yönlendirir:

İrüp rûz-ı ecel itdükde rihlet
Sehâ anun komaz kalbinde hasret (437)

Eserde, cömertlik vasfına sahip olanlara “bey gibi dirlik” verileceğini söylenerek, kişiye, verdiklerinden dolayı malının eksilmeyeceği bilakis daha da artacağı müjdesini verilir. Burada eğitim açısından “dirlik” kelimesinin özenle seçildiği aşıkardır. Dirlik kelimesi, varlıklı olmak yanında sağlıklı ve huzurlu olma gibi pek çok pozitif anlamı da içerir:

Şu kim ana sehâ vasfı virildi
Cihânda beg gibi dirlik dirildi (438)

Dördüncü Behişt:

Melik oldur ki mülkidür bu ‘âlem
‘İbâdîdur anun evlâd-ı Âdem (521)

Beyiti bu bölümün ilk beyitidir. Beyit Alah’ın “Melik” Malın gerçek sahibi, padişah sultan anlamına gelen ismiyle başlar. Behiştî, devamında dünyanın geçiciliğine işaret eder. Uyanık olan kişi bu alçak dünyanın sundukları karşısında sarhoş olmaz, onun büyü ve hilesine kanmaz, der:

Cihâna geldi niçe merd-i huşyâr
Yolında itmedi mestâne refât (524)

Fenâsın anladı dünyâ-yı dúnun
Zebûnı olmadı mekr ü füsûnun (525)

Daha sonra kişiye tevekkülde sebat edip iradesini kullanması tavsiye edilir. Böylece insanın özü imanın nuru ile aydınlanır:

Tevekkülde sebât üstine oldı
Derûnı nûr-ı îmân ile toldı (529)

Beşinci Behişt:

Beşinci bölümde; sıkıntılar karşısında insanın nasıl bir tavır takınacağı ve bunların nasıl aşılabacağı izah edilir. Metne göre Allah’ın celali içinde cemali gizlidir. Kış mevsiminden sonra muhakkak bahar gelecektir. Hakikat yoluna girenler hadiselerin arkasındaki hikmete nazar eder :

Celâlinde cemâlin gizlemiştir
Sülûk erbâbı anı izlemiştir (646)

Şitâsınun sonunda var bahârı
Güle râğb olan anar mı hârı (648)

Dünya musibetleri aslında bir imtihandan ibarettir. Allah lütfuna mazhar etmek için imtihanı bahane eder:

Çeker bir bendesini imtihâna
İder eltâfına anı bahâne (649)

Altıncı Behişt:

Bu bölümde; ölümsüzlüğün sadece Allah'a mahsus olduğundan, onun dışında var olan her şeyin gelip geçici olduğundan bahsedilir. İnsan ne kadar yaşasa da eninde sonunda yaşlanacak ve hayata veda edecektir:

Beşer etfâl iken âhir olur pîr
Nazar kıl var ise idrâk ü tedbîr (762)

Gülün evrâkı olmaz mı perîşân
Anunçün eylemez mi bülbül efgân (763)

Yedinci Behişt:

Bu dünyada gerçek mutluluğa ulaşmak Allah'ın emrine itaat edip, emrine hizmet etmekten geçer:

Sa'âdet ana hıdmet eylemekdür
Her emrine itâ'at eylemekdür (861)

Erenler masivadan uzaklaşıp, gönüllerinden hırsı uzaklaştırır ve nefsin arzularını terk ederler:
Gönül geçmek gerek hırs u hevâdan
Erenler el çeküpdür mâ-sivâdan (866)

Aşağıdaki beyitte insan, için dünya lezzetlerinden dolayı gurura kapılmaması, konusunda ikaz edilir:

Gurûra virmesün lezzât-ı dünyâ
Sakın bu çâhdan oldunsa bînâ (866)

Dünya gibi kısa ve geçici bir mekan için zahmet çekmek, üzülmek gereksiz bir uğraştan ibarettir:
Biş on yıl 'ömre aldanmak gereksüz
Anunçün odlara yanmak gereksüz (875)

Sekizin Behişt:

Şair, eserin son bölümü olan bu bölüme çalışmanın önemi vurgulayarak başlar:

Kişi dünyâda sa'y itmek gerekdür
Yolun togrısına gitmek gerekdür (988)

Bölümde ağırlıklı olarak işlenen konu ise peygamber sevgisi ve ona tabi olmanın önemidir :

Mahabbet itdi her kim enbiyâya
Mukayyed olmadı sûrî gınâyâ (994)

Kişi, peygamberi sahabe gibi aşk ile sevmelidir. Çünkü onu seven hiç kimse bu dünyada rahmetten mahrum olmamıştır:

Olup didâra 'âşık âb gibi
Resûlu'llâhı sev ashâb gibi (994)

Behiştî; "Hâtimetü'l Kitâb" bölümünde şiirinde sanata ve süse önem vermediğini, eseri yazmadaki asıl amacının şöhret değil nasihat etmek olduğunu, söyler. Yazdıklarında suretten yani sanat yapmaktan daha çok anlama önem verdiğini vurgular:

Hudânun fazlıdır bu nazm u tertîb
Buna lâzım degüldür nakş u tezhîb (1097)

Nasîhatdür garaz şöhret degüldür
Gereklü ma'nîdür sûret degüldür (1098)

Sonuç olarak; “Gerek Türk edebiyatı tarihi, gerekse divan edebiyatı hakkında yapılacak ilmi araştırmaların sıhhati öncelikle bu edebiyatı meydana getiren edebî eserlerin sağlam metinlerinin kurulmasına bağlıdır. Titizlik ve sabır gerektiren bu çalışmaların bir hayli zaman süreceği ve hala bilinmeyen birtakım eski eser ve nüshaların ortaya çıkmakta olduğu düşünülürse, divan edebiyatı hakkında son sözü söylemenin, isabetli hükmü vermenin henüz erken olduğu daha da açıklık kazanır.⁴⁵ Altı asır hüküm süren klasik edebiyatın divanları yanında farklı eserler de incelenmeli, bu edebiyat her yönüyle ele alınmalı ve bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Sadece Arap ve Acem taklidi olarak zihinlerde yer eden eski edebiyatımız yeni nesillerin zihninde ancak o zaman hak ettiği değeri bulacaktır.

Klasik edebiyat metinleri hakkında, disiplinler arası çalışmalar hız kazanmalı, metinler mutlaka ilgili disiplinlerin dikkatine arz edilmelidir. Böylece bilim dalları, tarihte kendilerini ilgilendiren meselelerden ve gelişmelerden haberdar olacaktır. Geçmişin zenginliklerini yansıtan bu çalışmalar, aynı zamanda yeni nesle mensup oldukları kültür adına özgüven kazandıracaktır.

Çalışmamıza konu olan Behişti’nin “Heşt Behişt” mesnevisi de birçok açıdan günümüzde kullanılabilir geğerliliği olan nasihatlere sahip önemli bir edebî eserdir. “Heşt Behişt” Klasik Türk edebiyatının eğitimle, dolayısıyla hayatla içiçeliğine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu eser, eğitimde rahatlıkla kullanılabilir niteliktedir. Eserde, psikoloji, sosyoloji, felsefe vb. bir çok bilimin konusuna giren meselelere çözüm önerileri getirilmiştir. Eserden edebiyatçılar dışında, başta eğitimciler olmak üzere, psikolog ve sosyologların da yararlanabileceği söylenebilir.

Kaynakça

BİLKAN, Ali Fuat; Nâbi Hikmet-Şair-Tarih, Akçağ Y, Ank.1998.

BORA, Aykut; Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi-Psikoloji Köşesi [http:// www. biltek.tubitak.gov.tr/gelisim/psikoloji/insan.htm](http://www.biltek.tubitak.gov.tr/gelisim/psikoloji/insan.htm)

DEVELİOğLU, Ferit; Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi, Ank. 1986.

DOğAN, M. Nur; I.Uluslar arası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu İst. 1999.

ELİOT, Thomas Stearns; Şiirin Toplumsal Görevi, Türk Dili, Eleştiri Özel Sayısı, Çev: Nur DERİŞ, Ank. 1971.

GOVAN, MC, T. GUZZETTİ, B; “ Edebiyat Temelli Sosyal Bilgiler Öğretimi”, Çev: Ahmet DOğANAY, Çukurova Üniv. Türkoloji Araştırmaları Merkezi <http://turkoloji.cu.edu.tr>.

İPEKTEN, Haluk; Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, İst. 2008.

KANT, İmmanuel; Ahlak Metafiziziğinin Temellendirilmesi, Çev: İonna Kacuradi, Ank. 1982.

KOÇ, Mustafa; “Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisi Üzerine Teorik Bir Yaklaşım”, Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas,2003.

KURNAZ, Cemal; Divan Şiirinde Belge Redifler, Yedi İklim X/67 (Ekim), Ank.1995.

KURTKAN, Amiran; Bilgiseven, Din Sosyolojisi, Filiz Kitabevi, İst. 1985.

LEVEND, A. Sırrı; Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, İst. 1984.

ROGERS, Carl Ransom; “A theory of therapy, personality and interpersonal relationships, as developed in the client-centered framework.” In S. Koch (ed.).Psychology: A study of science. Mc Graw Hill., New York, 1961.

ŞENTÜRK, Ahmet Atilla; Klasik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Adetler ve Günlük Hayattan Sahneler I-II Türk Dili Dergisi, 1993, Ayrıca Cem Dilçin “Türk Kültürünün Kaynağı Olarak Divan Şiiri”, Türk Dili S.571,1999.; Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebî Tasvirler, Kitabevi Y., İst. 2002.

TEZEREN, Atilla; “Zamanı Etken Kullanma”, Verimlilik(Aylık Bülten). Ank. 1988.

TİMURTAŞ, F.Kadri; Harnâme, Makaleler (Dil ve Edebiyat Yazıları), AKMY, Ank. 1997.

⁴⁵ A.Atilla ŞENTÜRK; XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebî Tasvirler, Kitabevi Y., İst. 2002, s. XV.

UYSAL, Veysel; Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, Marmara Ün.v.Yayınları, İst. 1996.

YALOM, Irvin. D.; Güneşe Bakmak Ölümle Yüzleşmek. (çev: Zeliha İyidoğan Babayiğit) Kabalcı Y. İst. 2008.

YENİTERZİ, Emine; Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevisi, Kitabevi Yayınları, İst. 2001.